

Ə.Ə. Mustafayeva
h.ü.f.d, b/m, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
arabiya-mustafayeva@mail.ru
N.N. Vəlizadə
magistrant, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
valizadanazir@gmail.com

Məqalə redaksiyaya daxil olub 14.04.2023

The article was received by editorial board on 14.04.2023

Статья принята к печати 14.04.2023

POST-MÜHARİBƏ DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCANIN SOSIAL-İQTİSADI POTENSIALININ TƏHLİLİ

Xülasə

Mərkəzləşdirilmiş idarəetmənin dağılması və iqtisadi münasibətlərin liberallaşdırılması şəraitində regional dairənin rolu artır və hazırda bir neçə alim və dövlət qulluqçusu ölkənin və onun regionlarının davamlı inkişafının aktual problemlərinin həlli üçün metod və vasitələri fəal şəkildə həyata keçirirlər. Bu baxımdan, genişmiqyaslı islahatların aparıldığı bir dövrdə dövlətin regional iqtisadi siyasəti və onun tənzimləmə və idarəetmə mexanizmləri regionların və onların sektorlarının inkişafı üçün prioritet və uzunmüddətli hədəfləri müəyyən edən, və onların icrası stimullaşdırılır və təmin edilir. Müasir inkişaf mərhələsində regional siyasətin qarşıya qoyduğu strateji və cari məqsədlərə nail olunmasının əsas vəzifəsi istehsal potensialından, təbii-iqtisadi imkanlardan, təbii-iqtisadi imkanlardan istifadə etməklə iqtisadiyyatın müxtəlif formalarının inkişafına və iqtisadi rayonlarda daha səmərəli yerləşdirilməsinə nail olmaqdan ibarətdir. Məqalədə son illərdə regionlarda sosial-iqtisadi inkişaf dinamikası, onlarda kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliklərini dəyişdirən amillər təhlil edilir. Həmçinin yeni iqtisadi və sosial obyektlərin ayrı-ayrı iqtisadi rayonların və post-müharibə dövründə Dağlıq Qarabağ regionunun sənaye və onun iqtisadi inkişaf potensialını araşdırır. Təhlilin sonunda müvafiq tapıntılar əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: işğaldan azad edilmiş ərazilər, iqtisadi inkişaf, yaşıl iqtisadiyyat, davamlı inkişaf, sənaye potensialı, investisiya siyasəti, iqtisadi inkişaf indeksi, iqtisadi səmərəlilik.

GİRİŞ

Azərbaycanın müharibədən sonrakı sosial-iqtisadi inkişaf potensialı əhəmiyyətlidir, lakin bunun tam reallaşdırılması üçün birgə səylər tələb olunur. Bu səyin həlledici cəhətlərindən biri ölkənin bütün regionları üzrə bərabər inkişafın təmin edilməsidir, çünki dünya təcrübəsi göstərir ki, bu, daha yüksək iqtisadi nəticələr əldə etmək üçün lazımdır. Azərbaycanda regional iqtisadi inkişaf üçün perspektivli sahələrə enerji, infrastruktur və mənzil tikintisi, yüksək texnologiyalı mədənçixarma, kənd təsərrüfatı, rəqəmsal texnologiyalar, kəşfiyyat, tibb, elm və təhsil daxildir. Lakin bu potensialdan yalnız regionlararası fərqləri azaltmaqla və hər bir regionun iqtisadi potensialından tam və səmərəli istifadəni təşviq etməklə tam istifadə etmək olar. Azərbaycanda dayanıqlı iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün diqqəti bütün regionların sosial-iqtisadi inkişafına yönəltmək həlledici əhəmiyyət kəsb edir ki, bu da müasir iqtisadi münasibətlərin və texnologiyaların mürəkkəbliklərində naviqasiya etməyi tələb edir. İstehsal və informasiya texnologiyalarında sürətli irəliləyişlər siyasətin xidmət sektoruna yönəldilməsi ilə yanaşı, regional sosial-iqtisadi inkişafa əhəmiyyətli təsir göstərir. Ona görə də Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi islahatlar davamlı iqtisadi artımı təmin etmək üçün bütün regionların sosial-iqtisadi inkişafı prioritet təşkil etməlidir.

Son illər Azərbaycanın regionlarının sosial-iqtisadi inkişafına diqqətin artması müşahidə olunub ki, bu da sənaye, tikinti, kənd təsərrüfatı, ticarət, nəqliyyat və anbar təsərrüfatı, informasiya və rabitə kimi əsas sektorlar üzrə məhsul istehsalının daha yüksək göstəriciləri ilə nəticələnib. Bu inkişaf nisbətən nadir, qiymətli və hərəkətsiz resurslardan səmərəli istifadənin zəruriliyini vurğulayan

rəqabət üstünlükləri prinsipindən irəli gəlir. Qeyri-neft sektorunun, emal sənayesinin, xidmətlərin, infrastrukturun, turizmin və məşğulluğun daha da yüksəldilməsi üçün kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının artırılmasına və regional resurslardan səmərəli istifadə olunmasına imkan verən regional inkişaf proqramının hazırlanması zəruri idi. Bu kontekstdə təklif olunan məqalə Azərbaycanın regionları üzrə sosial-iqtisadi inkişaf dinamikasını təhlil etmək, mövcud potensialdan istifadənin səmərəli yollarını müəyyənləşdirmək, region iqtisadiyyatının ayrı-ayrı sahələrinin inkişafını genişləndirmək, dinamik iqtisadi artım üçün praktiki təklif və tövsiyələr vermək məqsədi daşıyır. Məqalənin mövzusu Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı, obyektə isə ölkənin müxtəlif regionlarıdır. Məqalənin metodologiyasında Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi potensialının hərtərəfli və dəqiq təhlilini təmin etmək üçün sistemli təhlil və sintez, qrafik, induksiya və deduksiya üsullarından istifadə edilmişdir.

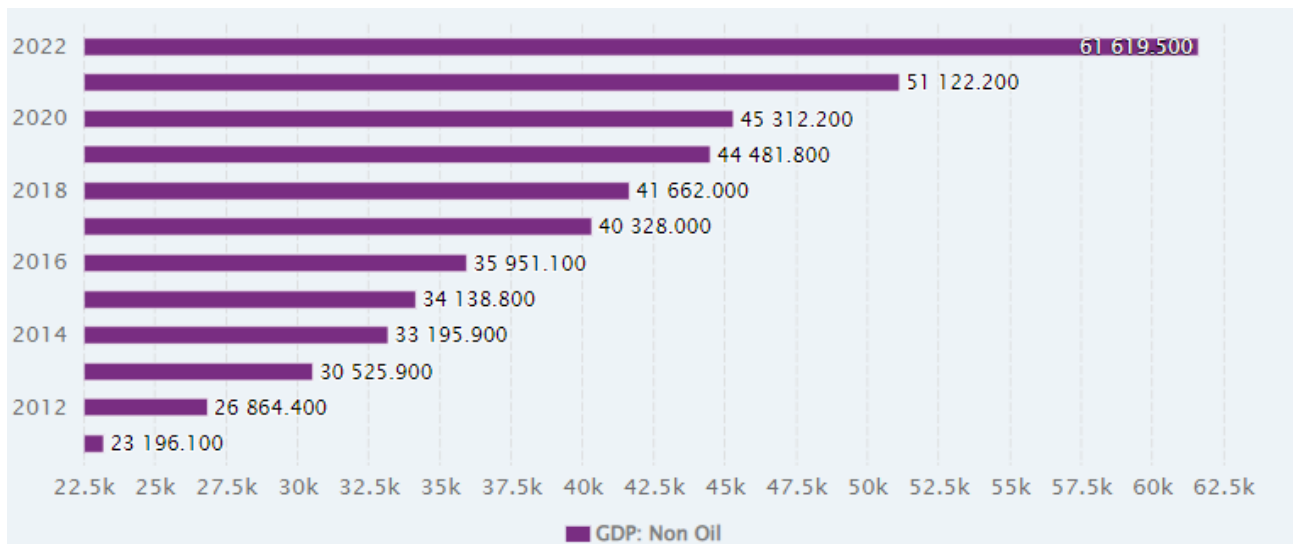
Tədqiqatın məqsədi: Bu tədqiqatın məqsədi otuz ilə yaxındır ermənistanın işğalı altında olan Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərinin iqtisadi potensialını təhlil etməkdir. Tədqiqatın məqsədi regionun iqtisadi inkişafına töhfə verə biləcək əsas amilləri, o cümlədən su ehtiyatları, elektrik enerjisi, rekreasiya imkanları və faydalı qazıntı yataqlarını müəyyən etməkdir. Bu amillərin hərtərəfli təhlili vasitəsilə tədqiqat regionun iqtisadi artımını və rifahını dəstəkləməkdə maraqlı olan siyasətçilər və investorlar üçün fikir və tövsiyələr verməyə çalışır.

Tədqiqatın metodologiyası: Məqalədə sistemli təhlil, elmi, məntiqi ümumiləşdirmə, iqtisadi təsnifat və digər tədqiqat metodlarından istifadə olunur. Təhlilin sonunda müvafiq tapıntılar əsaslandırılmışdır. Daha sonra tapıntılar Dağlıq Qarabağ regionunun iqtisadi potensialına dair təsəvvürləri təmin etmək üçün şərh edilib və sintez edilib. Ümumiyyətlə, bu tədqiqatda istifadə olunan metodologiya tədqiqat nəticələrinin ciddiliyini və etibarlılığını təmin etmək məqsədi daşıyır.

Azərbaycanın iqtisadi inkişaf göstəriciləri: İşğaldan azad olunmuş ərazilərin reintegrasiyası

Azərbaycanın ÜDM-i ilk növbədə onun neft sənayesi hesabına formalaşmış, lakin son illərdə hökumət iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və neft gəlirlərindən asılılığının azaldılması istiqamətində mühüm addımlar atıb. Nəticədə, aşağıdakı qrafikdə göstəriləndiyi kimi, ölkənin qeyri-neft ÜDM-i göstəricisi durmadan artır. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2022-ci ildə Azərbaycanda qeyri-neft ÜDM-i əvvəlki ilin göstəricisindən 51,122,2 min manat artaraq 61,619,5 min manat təşkil edib. Hər il yenilənən və 2000-2022-ci illəri əhatə edən məlumatlar 23 müşahidə ilə qeyri-neft ÜDM-in orta hesabla 23 196,1 min manat təşkil etdiyini göstərir. Ən aşağı qeydə alınan dəyər 2000-ci ildə 3,055,900 milyon AZN, ən yüksək isə 2022-ci ildə qeydə alınıb. Qeyri-neft ÜDM-in bu artımı Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üçün çox vacibdir, çünki bu, hökumətə kənd təsərrüfatı, infrastruktur, turizm və digər sahələrə daha çox sərmayə qoymağa imkan verir. Hökumətin iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və neft gəlirlərindən asılılığının azaldılması istiqamətində göstərdiyi səylər həm də qeyri-neft sektorunun inkişafına və regionlarda daha çox məşğulluq imkanlarının yaradılmasına yönəlmiş müxtəlif regional inkişaf proqramlarının hazırlanmasına səbəb olmuşdur. Yekun olaraq qeyd edək ki, Azərbaycanın qeyri-neft ÜDM-nin davamlı artımı, qrafikdən də göründüyü kimi, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı üçün müsbət göstəricidir. Hökumətin iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə və regionların iqtisadi potensialından tam istifadə edilməsini və iqtisadi inkişafda regionlararası bərabərsizliklərin azaldılmasını təmin etmək üçün regional proqramların işlənilib hazırlanmasına sərmayə qoymağa davam etməsi vacibdir.

Qrafik 1. Azərbaycan ÜDM: 2000-ci ildən 2022-ci ilə qədər qeyri-neft sektoru (AZN-lə)

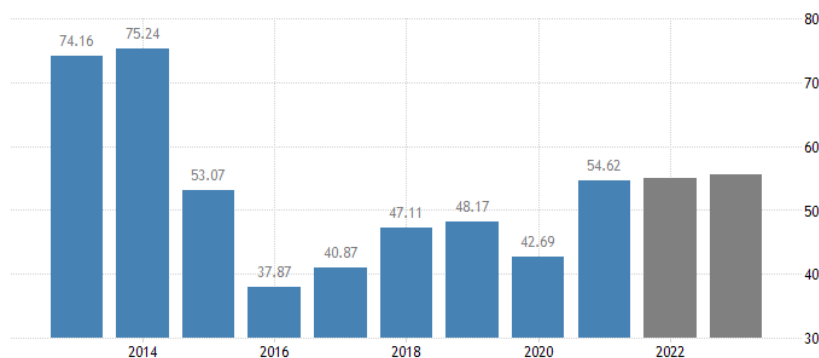

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

2021-ci il Azərbaycan iqtisadiyyatında mühüm nailiyyətlərlə yadda qaldı. 2020-ci ildə başlayan koronavirus pandemiyası qlobal iqtisadiyyat üçün hələ də tam həllini tapmamış bir çox problemlər yaratdı. Lakin sosial-iqtisadi sahədən danışsaq, Azərbaycan 2021-ci ildə nəinki problemləri həll etdi, həm də yenidən dinamik sosial-iqtisadi inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Azərbaycan İqtisadiyyat Nazirliyi 2021-ci ildə ÜDM-in 5,1 faiz, qeyri-neft sektorunun isə xidmətlər, kənd təsərrüfatı və sənaye sahələrindəki artım hesabına 7,1 faiz artacağını proqnozlaşdırıb. Qeyd edək ki, Dünya Bankı 2021-ci ildə Azərbaycanda iqtisadi artımı 2,9 faizdən 5 faizə qədər proqnozlaşdırmışdı. Eyni zamanda, bu il qeyri-neft sənayesi 20 faizdən çox artıb. Qeyri-neft ixracı 44 faiz artıb və ilin sonuna kimi 2,6 milyard dollara çatacağı proqnozlaşdırılır. Qeyd edək ki, Azərbaycanın müstəqillik tarixində qeyri-neft ixracı heç vaxt 1,9 milyard dolları ötməyib.

Dünya Bankının rəsmi məlumatına görə, 2021-ci ildə Azərbaycanda Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM) 54,62 milyard ABŞ dolları təşkil edib. Azərbaycanın ÜDM-in dəyəri dünya iqtisadiyyatının 0,02 faizini təşkil edir.

Qrafik 2. Azərbaycan ÜDM: 2014-ci ildən 2022-ci ilə (USD-lə)

Mənbə: Dünya Bankı

Nəzərə alsaq ki, bu gün dünya valyuta bazarı qeyri-sabitdir, Azərbaycanda vəziyyət fərqlidir. Azərbaycan iqtisadiyyatındakı vəziyyət, xarici valyutaya tələbin səviyyəsi, xarici ticarətdəki vəziyyət milli valyutanın sabitliyini şərtləndirir. Azərbaycanın strateji valyuta ehtiyatları 53 milyard dolları ötür. Eyni zamanda, enerji və qeyri-neft sektorunda ixrac vəziyyəti və ölkəyə valyuta axınının həcmi milli valyutanın kifayət qədər sabit məzənnəsinə zəmin yaradır. Bundan başqa, dövlət borcunun məqbul səviyyəsi, tədiyyə balansında profisit və iqtisadi artımın sürətlə bərpası kimi amillər milli valyutanın məzənnəsinə müsbət təsir göstərir.

2020-ci il Azərbaycanın İkinci Qarabağ müharibəsində qələbəsi, ölkə ərazilərinin azad edilməsi, ərazi bütövlüyünün bərpası ilə yadda qaldı. 2021-ci ildə Azərbaycan münaqişədən sonrakı

dövrə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə başlanmış yenidənqurma işlərinin miqyasını genişləndirməkdə davam edir. Hazırda bu ərazilər vahid konsepsiya əsasında bərpa olunur, orada iqtisadi və sosial infrastrukturun yaradılması istiqamətində mühüm addımlar atılır.

Bu ərazilərin Azərbaycan iqtisadiyyatına reinteqrasiyası, əhəlinin məşğulluğunun təmin edilməsi, istehsal, xidmət, ticarət, nəqliyyat, logistika və digər sahələrin yaradılması diqqət mərkəzindədir. Bütün bunlar Azərbaycanın iqtisadi potensialının daha da güclənməsinə və ümumi daxili məhsulun əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olacaqdır. Eyni zamanda, bu sahələrə investisiyalar qeyri-neft ixracının artırılması və idxalın əvəzlənməsi baxımından əhəmiyyətli olacaq. Yeni texnologiyaların cəlb edilməsi həm də iqtisadi inkişafda yeniliklərlə müşayiət olunacaq. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə istehsal olunan qeyri-neft məhsullarına xarici bazarlarda tələbatın artacağı gözlənilir. Belə ki, bu sahələr hesabına Azərbaycanın qeyri-neft ixracının əhəmiyyətli dərəcədə artacağı gözlənilir ki, bu da iqtisadi inkişafa əlavə təkan olacaq. Azərbaycan ərazilərinin işğaldan azad edilməsi regionda yeni geosiyasi və geoiqtisadi vəziyyət yaradıb və bu ərazilərin ümumi iqtisadiyyata reinteqrasiyası Azərbaycanın iqtisadi inkişafını daha da sürətləndirəcək.

Dağlıq Qarabağın və ətraf rayonların işğalı zamanı Azərbaycanın sosial-iqtisadi potensialına xeyli ziyan dəymişdi. Bu ərazilər vaxtilə tarixi-mədəni məkanlara, zəngin təbii sərvətlərə, turizm imkanlarına ev sahibliyi edirdi. Güclü xammal bazası və emal sənayesi istehsalı olan regionlar həm də əlverişli aqrar mövqeyə malik idi. Lakin ermənistanın talan və istismarı nəticəsində bölgənin infrastrukturunu yox vəziyyətinə gətirilib. İşğal nəticəsində 7 rayon mərkəzi, 6 şəhər, 12 qəsəbə, 830 kənd, 700 xəstəxana və tibb müəssisəsi, 6 dövlət teatri, 368 klub, 85 musiqi məktəbi, 600 sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələri. 1 milyon hektardan çox kənd təsərrüfatı sahəsi, o cümlədən 128 minə yaxın suvarılan torpaq, 35 min hektar üzüm və meyvə bağları məhv edilərək dövrüyyədən çıxarılıb. İşğaldan əvvəl bu ərazilər ölkənin ÜDM istehsalına, üzüm istehsalına, kartof istehsalına, ət istehsalına, süd istehsalına mühüm töhfə verirdi. İşğal ölkənin su ehtiyatlarına da ciddi ziyan vurmuş və ümumi meşə sahələrinin 25%-nin məhvinə səbəb olmuşdur. Dağlıq Qarabağın və onun ətrafındakı Laçın, Kəlbəcər, Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl, Ağdam və Füzuli inzibati rayonlarının inkişafı çoxsaylı və müxtəlif sektorları əhatə edən kompleks yanaşma tələb edir. Reabilitasiya səyləri minaların təmizlənməsini və həyat üçün təhlükə yaradan bioloji və ekoloji pozuntuların aradan qaldırılmasını əhatə etməlidir. Bundan əlavə, sərhəd xidməti və polis nəzarətinin təşkili, dövlət orqanlarının fəaliyyəti inzibati idarəetmə məsələlərini əhatə edir. Qeyd etmək vacibdir ki, bu regionların inkişafı təhlükəsizlik və idarəetmə məsələlərini prioritet təşkil etməlidir. Reabilitasiya səyləri regionun təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə və ərazinin idarə olunmasına, o cümlədən inzibati idarəetmə, sərhəd xidməti və polis nəzarətinə yönəldilməlidir. Bu sahələrin bərpası diqqətli planlaşdırma və icra tələb edən əhəmiyyətli bir işdir. Bununla belə, zəngin təbii sərvətlər, güclü aqrar mövqe və turizm potensialı onu müharibədən sonrakı dövrdə əhəmiyyətli sosial-iqtisadi inkişafa səbəb ola biləcək dəyərli investisiyaya çevirəcək.

Eyni zamanda, qəzalı binaların, mədəniyyət və tarixi abidələrin, ictimai obyektlərin yenidən qurulması rayonun mədəni irsinin qorunub saxlanmasına və turizmin inkişafına kömək edəcək. Kənd təsərrüfatı işğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadi inkişafı üçün əsas sahədir. Suvarma sistemlərinin bərpası, əkin sahələrinin becərilməsi və heyvandarlığın inkişafı iş yerləri yarada, ərzaq təhlükəsizliyini artırır və ölkənin ÜDM-ə töhfə verə bilər. Qida emalı, tekstil istehsalı, tikinti materialları kimi emal sənayesi kənd təsərrüfatı məhsullarına əlavə dəyər verə və ixrac üçün yeni bazarlar yarada bilər. İşğaldan azad edilmiş ərazilər üçün daha bir perspektivli sahə turizmdir. Hər bir bölgənin təbii gözəllikləri, tarix və mədəniyyət abidələri, özünəməxsus adət-ənənələri yerli və beynəlxalq turistləri cəlb edə bilər. Ekoturizmin, kənd turizminin və mədəni turizmin inkişafı yerli icmalar üçün yeni gəlir mənbələri təmin edə, iş yerləri yarada, mədəniyyətlərarası dialoq və anlaşmanı təşviq edə bilər.

Yekun olaraq qeyd edək ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və yenidən qurulması Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafı və yerli icmaların rifahı üçün vacibdir. Proses hər bir regionun prioritetləri və ehtiyacları nəzərə alınmaqla, bütün maraqlı tərəfləri cəlb etməklə kompleks və inteqrasiyalı yanaşmaya əsaslanmalıdır.

Aydındır ki, Azərbaycan hökuməti işğaldan azad edilmiş ərazilərin dirçəldilməsi və inkişafı istiqamətində mühüm addımlar atır. “2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nın və “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə böyük qayıdış” Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi dayanıqlı və rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın yaradılmasına, eyni zamanda sosial ədalətin təşviqinə sadıqlıq nümayiş etdirir. Bundan əlavə, 10 dekabr 2021-ci il tarixli Fərman işğaldan azad edilmiş ərazilərdə müasir və səmərəli istehsal, ticarət və xidmət infrastrukturunun yaradılması, innovativ texnologiyaların tətbiqi və biznes mühitinin yaxşılaşdırılması yolu ilə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi və investisiya cəlb edilişinin artırılması məqsədi daşıyır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə “yaşıl enerji” zonasının yaradılması haqqında 3 may 2021-ci il tarixli Fərman hökumətin davamlı və ekoloji cəhətdən təmiz inkişafın təşviqinə sadıqlığını daha da vurğulayır. Nazirlər Kabinetinin təsdiq etdiyi 2022-2026-cı illərdə “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində “yaşıl enerji” zonasının yaradılmasına dair Tədbirlər Planı”nda bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafı, enerji infrastrukturunun müasirləşdirilməsi və enerji səmərəliliyi təşviq edilir. Azərbaycan hökumətinin iqtisadi inkişafın, sosial ədalətin, innovasiyaların və ətraf mühitin mühafizəsinin təşviqinə diqqət yetirməklə, işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və yenidən qurulmasına kompleks və təşəbbüskar yanaşması göz qabağındadır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 10 dekabr tarixli Sərəncamında işğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsinə dair tədbirlər müəyyən edilib. Fərmana iqtisadi və əmək resurslarının səmərəli idarə edilməsi üçün vergi və sosial sığorta güzəştlərinin verilməsi, özəl təşəbbüslərin stimullaşdırılması, investisiyaların təşviqi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi kimi bir sıra tədbirlər daxildir. Fərmanda, həmçinin istehsal fəaliyyəti ilə məşğul olan sahibkarlara xammal və materialların idxalına gömrük və vergi güzəştlərinin verilməsi, o cümlədən istehsalat fəaliyyəti ilə məşğul olan sahibkarların maliyyə resurslarına çıxış imkanlarının genişləndirilməsi və kommunal xidmətlərə görə güzəştlərin müəyyən edilməsi təklif edilir. Bundan əlavə, fərman ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyalardan və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə edən investorların dəstəklənməsi, müasir bilik və bacarıqlara malik mütəxəssislərin cəlb edilməsi, əmək miqrasiyası kvotalarının müəyyən edilməsi və iş icazələrinin verilməsi prosedurunun təkmilləşdirilməsi məqsədi daşıyır. Nəhayət, Fərman işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yaşayış massivlərinin tikintisi ilə bağlı dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığının inkişafı ilə bağlı təklifləri dəstəkləyir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti işğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın və investisiyaların təşviqi üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirmişdir. Logistika mərkəzlərinin, innovativ sənayelərin, tikinti materialları istehsalının yaradılmasını dəstəkləmək üçün Ağdam və Cəbrayıl rayonlarında iki sənaye parkı yaradılıb. Bundan əlavə, Qaşqaçay, Elbəydaş və Ağduzdağdakı filiz yataqları hökumətin nəzarəti altında olan şirkətlər tərəfindən kəşfiyyat və işlənmə üçün ayrılmışdır. Zəruri infraquruluşa olan tikinti materiallarına olan tələbatın ödənilməsi üçün Ağdam rayonundakı “Şahbulaq” əhəngdaşı yatağının dövlət-özəl tərəfdaşlıq yolu ilə istifadə edilməsi planları da davam etdirilir. Bundan başqa, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə, xüsusilə Kəlbəcər və Laçın rayonlarında yerləşən su elektrik stansiyalarının bərpa və yenidən qurulması işləri aidiyyəti dövlət qurumları tərəfindən həyata keçirilir.

Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində Yaşıl Enerji Zonasının yaradılması bərpa olunan enerji mənbələri, enerji səmərəliliyi və dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığının təşviqinə yönəlmiş bir sıra tədbirləri əhatə edir. Bu tədbirlərə enerji təchizatı infrastrukturunun qurulması, bərpa olunan mənbələrdən elektrik enerjisi istehsalı və yaşıl texnologiyaların tətbiqi daxildir. Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl və Füzuli rayonlarında günəş enerjisinin texniki potensialından istifadə etmək məqsədilə Azərbaycanın Energetika Nazirliyi ilə bp şirkəti arasında Zəngilan/Cəbrayıl zonasında günəş elektrik stansiyasının tikintisinə dair icra sazişi imzalanıb. Laçın və Kəlbəcərin dağlıq rayonlarında külək enerjisi potensialı müəyyən edilib və həmin ərazilərdə külək elektrik stansiyası layihəsinin həyata keçirilməsi planları aparılır. Bundan əlavə, Tərtərçay, Həkəri çayı və onların qollarında hidroenergetika potensialı mövcuddur və işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yerləşən su elektrik stansiyalarının bərpası və yenidən qurulması istiqamətində işlər aparılır.

Azərbaycan müharibədən sonrakı dövrə qədəm qoyduqca, ölkə vətəndaşlarının yüksək həyat səviyyəsini təmin etmək üçün işğaldan azad edilmiş ərazilərin yenidən qurulması, bərpası və davamlı

inkişafına diqqət yetirir. Bu səylərin əsas aspektlərindən biri müxtəlif yaşayış massivlərini birləşdirmək və onları ölkənin digər şəhər və rayonları ilə birləşdirmək üçün hava limanları, avtomobil yolları və dəmir yolları kimi mühüm infrastrukturun tikintisidir. Əhəlinin qayıdışına dəstək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Fərmanlarına əsasən çoxmənzilli binaların və fərdi yaşayış evlərinin tikintisini idarə etmək, o cümlədən abadlıq, yaşıllaşdırma və məişət şəraitini təmin etmək məqsədilə publik hüquqi şəxslər yaradılmışdır. Bununla əlaqədar bir sıra şəhər və qəsəbələrdə, o cümlədən Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan, Şuşa şəhərlərində, Ağdam rayonunun Xıdırli, Kəngərli, Sarıcalı, Füzulinin Dövlətyarlı qəsəbələrində çoxmənzilli yaşayış komplekslərinin təməli qoyulmuşdur. Ötən müddət ərzində artıq bir qrup sakinin köçürüldüyü Zəngilan rayonunun Ağalı kəndində də tikinti işləri davam etdirilir.¹

Qarabağın inkişaf strategiyası - iqtisadi rayonların yeni bölgüsü

Prezident İlham Əliyevin 7 iyul 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycanda iqtisadi rayonların yeni bölgüsü təsdiq edilib. Əsas məqsəd işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası, zəruri infrastrukturun yaradılması, əhəlinin öz doğma yurdlarına qaytarılmasıdır. İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin icraçı direktorunun müavini Ramil Hüseyn qeyd edib ki, bu sahələrin sürətli inkişafı üçün Qarabağ iqtisadi rayonu və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun yaradılması vacibdir. İqtisadi rayonların sayı 10-dan 14-ə qədər artaraq iqtisadiyyatın regional və sahə strukturunun dəyişməsinə və tarixən bağlı rayonların birləşdirilməsi zərurətini əks etdirir. Qarabağ iqtisadi rayonuna Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Füzuli, Xocalı, Xocavənd, Şuşa, Tərtər və Xankəndi, Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonuna isə Qubadlı, Cəbrayıl, Kəlbəcər, Laçın və Zəngilan daxildir. Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun yaradılması tarixi ədaləti bərpa etmək və ənənəvi sosial-iqtisadi, tarixi və mədəni əlaqələrlə bağlı bölgələri birləşdirmək məqsədi daşıyır. Gəncə-Qazax iqtisadi rayonunun əvəzinə indi iki yeni rayon yaranıb: Gəncə və Naftalan şəhərlərindən ibarət Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu, Daşkəsən, Goranboy, Göygöl və Samux rayonları və Ağstafa, Gədəbəydən ibarət Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu. Eynilə, ən böyük iqtisadi rayon olan Aran üç yeni rayona bölünüb: Mərkəzi Aran iqtisadi rayonu, Mil-Muğan iqtisadi rayonu və Şirvan-Salyan iqtisadi rayonu. Yeni iqtisadi rayonların yaradılmasının Qarabağın bərpası və inkişafı istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin səmərəliliyinin artırılmasına, ölkədə iqtisadi idarəetmədə və institusional islahatlarda çevikliyin təmin olunmasına şərait yaradacağı gözlənilir. Digər iqtisadi rayonların, o cümlədən Bakı iqtisadi rayonu, Naxçıvan iqtisadi rayonu, Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu, Dağ-Şirvan iqtisadi rayonu, Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu, Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu, Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunun tərkibi dəyişməz olaraq qalır.²

NƏTİCƏ

İşğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və yenidən qurulması Azərbaycanın sosial və iqtisadi inkişafı üçün həlledici milli prioritetdir. Proses kənd təsərrüfatı, sənaye, infrastruktur, turizm və insan kapitalının inkişafı da daxil olmaqla bir çox sektorları əhatə edən hərtərəfli və integrasiya olunmuş yanaşma tələb edir. Bu məqsədə nail olmaq üçün işğaldan azad edilmiş ərazilərdə mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsi, ehtiyacların və prioritetlərin müəyyənəşdirilməsi, aydın yol xəritəsi və fəaliyyət planının hazırlanması vacibdir. İnfrastrukturun, o cümlədən yolların, körpülərin, hava limanlarının, su təchizatı və elektrik şəbəkələrinin bərpası insanların və yüklərin gediş-gəlişini asanlaşdıracaq, sənayenin, kənd təsərrüfatının və turizmin inkişafına şərait yaradacaq, əhəlinin həyat səviyyəsini yüksəldəcək. yerli icmaların. Dağılmış binaların, mədəniyyət və tarixi abidələrin, ictimai obyektlərin yenidən qurulması rayonun mədəni irsinin qorunub saxlanmasına və turizmin inkişafına kömək edəcəkdir. Kənd təsərrüfatı işğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişaf üçün əsas sahədir və suvarma sistemlərinin bərpası, əkin sahələrinin becərilməsi, heyvandarlığın inkişafı iş yerlərinin açılmasına, ərzaq təhlükəsizliyinin artırılmasına və ölkənin ÜDM-in formalaşmasına töhfə verə bilər. Qida emalı, tekstil istehsalı və tikinti materialları kimi sənaye sahələri kənd təsərrüfatı məhsullarına əlavə dəyər verə və ixrac üçün yeni bazarlar yarada bilər. Turizm işğaldan azad edilmiş ərazilər üçün daha bir perspektivli sahədir. Hər bir bölgənin təbii gözəllikləri, tarixi-mədəni abidələri, özünəməxsus

¹ <https://economy.gov.az/az/page/qarabag-azerbaycandir>

² <https://www.azerbaijan-news.az/posts/detail/qarabagin-dircelisi-azerbaycanin-yukselisi-1627678613>

adət-ənənələri yerli və beynəlxalq turistləri cəlb edə bilər. Ekoturizmin, kənd turizminin və mədəni turizmin inkişafı yerli icmalar üçün yeni gəlir mənbələri təmin edə, iş yerləri yarada, mədəniyyətlərarası dialoq və anlaşmanı təşviq edə bilər. Bərpa və yenidənqurma prosesinin uğuru hökumətin, özəl sektorun, yerli icmaların və beynəlxalq tərəfdaşların öhdəliyindən və əməkdaşlığından asılı olacaq. Azərbaycan hökuməti iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsinə, investisiya cəlb edilişinin artırılmasına, davamlı və ekoloji cəhətdən təmiz inkişafın təşviqinə yönəlmiş müxtəlif dövlət proqramları və sərəncamları vasitəsilə sabit və rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın yaradılmasına, sosial ədalətin təşviqinə sadıqlığını nümayiş etdirir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. <https://aircenter.az/en/single/azerbaijan-aims-to-transform-liberated-territories-to-high-tech-area--oped-658>
2. <https://ereforms.gov.az/en/media/xeberler/isgal-olunmus-erazilerin-azad-edilmesi-azerbaycan-iqtisadiyyatina-ne-ved-edir-193>
3. https://unece.org/sites/default/files/2021-05/Azerbaijan_UNSDCF_2021-2025.pdf
4. https://azertag.az/en/xeber/Socio_economic_development_of_newly_liberated_areas_of_Karabakh-1923106
5. <https://www.azernews.az/business/187521.html>
6. <https://ereforms.gov.az/en/media/xeberler/ramil-huseyn-iqtisadi-rayonların-yeni-bolgusu-qarabagin-ve-serqi-zengezurun-inkisafini-suretlendirecek-183>

A.A.Mustafayeva

PhD in Law, s/l, Azerbaijan State University of Economics

N.N.Valizada

master student, Azerbaijan State University of Economics

Analysis of the socio-economic potential of Azerbaijan in the post-war period

Abstract

In the conditions of the collapse of centralized management and the liberalization of economic relations, the role of the regional circle is increasing, and now several scientists and civil servants are actively implementing methods and tools for solving the pressing problems of sustainable development of the country and its regions. In this regard, in a period of large-scale reforms, the state's regional economic policy and its regulatory and management mechanisms determine priority and long-term goals for the development of regions and their sectors, and their implementation is stimulated and ensured. At the stage of modern development, the main task of achieving the strategic and current goals set by the regional policy is to achieve the development of various forms of the economy and more efficient placement in the economic regions by using the production potential, natural-economic opportunities, natural-economic opportunities. local and foreign investment, scientific-technical and personnel potential of all economic regions of the country. The article analyzes the dynamics of socio-economic development in the regions in recent years, the factors that change their quantitative and qualitative changes. It also explores new economic and social facilities of individual economic regions and the industrial and economic development potential of the Nagorno-Karabakh region in the post-war period. At the end of the analysis, relevant findings are justified.

Key words: *occupied territories, economic development, green economy, sustainable development, industrial potential. investment policy, economic development index, economic efficiency.*

А.А.Мустафаева

к.ю.н, Азербайджанский Государственный Экономический Университет

Н.Н.Велизаде

магистрант, Азербайджанский Государственный Экономический Университет

Анализ социально-экономического потенциала Азербайджана в послевоенный период

Резюме

В условиях развала централизованного управления и либерализации экономических отношений возрастает роль регионального круга, и сейчас ряд ученых и государственных служащих активно внедряют методы и инструменты решения насущных проблем устойчивого развития страны и его регионов. В связи с этим в период масштабных реформ региональная экономическая политика государства и ее регулирующие и управленческие механизмы определяют приоритетные и долгосрочные цели развития регионов и их отраслей, стимулируется и обеспечивается их реализация. На этапе современного развития основной задачей достижения стратегических и текущих целей, поставленных региональной политикой, является достижение развития различных форм хозяйства и более эффективного размещения в экономических районах за счет использования производственного потенциала, природно-экономических возможности, природно-экономические возможности. местный и иностранный инвестиционный, научно-технический и кадровый потенциал всех экономических регионов страны. В статье анализируется динамика социально-экономического развития регионов за последние годы, факторы, изменяющие их количественные и качественные изменения. Также исследуются новые экономические и социальные возможности отдельных экономических районов и потенциал промышленно-экономического развития Нагорно-Карабахского региона в послевоенный период. В конце анализа обосновываются соответствующие выводы.

Ключевые слова: *оккупированные территории, экономическое развитие, зеленая экономика, устойчивое развитие, промышленный потенциал. инвестиционная политика, индекс экономического развития, экономическая эффективность.*